

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2024/01/tottos-gabor-tegezestorteneti-talozas-14-04-14/>

Töttös Gábor

Tegezéstörténeti tallózás¹

Az értelmező szótár szerint, aki *tallózik*, [a tarlón] a „*learatott gabona elhullott kalászeit szedegeti*”, illetve „[átvitt értelemben] *elszórta található ismereti anyagot összeszed.*” Mint minden nyelvi jelenségnek, a tegezésnek is van története, de ki gondolná, hogy ehhez köze van a szabadságharc leverésének? Vagy, hogy valaha sztrájkoltak a tegezés ellen? Elmaradása miatt pedig egy apa úgy érezte: elvesztette fiát. Miként lett e nyelvhasználati forma a kirekesztés eszköze? Másrészt vajon ki az a regényhősök közül, aki egy apró állatot komolyan magázott? S végül milyen különös történelmi helyzetben hangzott el egy életveszélyes magázás?

Zord intés a szülékhez – tegeződő és nem tegeződő sorstársak

Az ország első évfolyamát élő egyetlen képes hetilapja, a Vasárnapi Ujság 1854. október 22-én nyolc oldalából hármát szánt arra, hogy a kor leghíresebb magyar pedagógusa, Edvi Illés Pál² *A kölcsönös TE-zésről szülék és gyermekek között* című cikkének helyet adjon. „*A sok közül Pestalozzi-e vagy melyik lehetett az a nagy mester, kinek agyából a szülék és gyermekek kölcsönös TE-zésének új divatú tana megfogamzott. Megmondani nem tudom, hogy az a tan, mint valami gyönyörű élc, igen hamar életre kapott és a családokban mindinkább terjed; apostolai úgy adták ki a TE-zést, mint liberális és úri modort, a Kegyed-ezést viszont mint köznépnek valót...*” – pendíti meg a témát az akadémikus.³

Később kifejti: „*Az igen bizalmas társalgást illetőleg, mely szülék és gyermekek között létezne, és amit a TE-zéssel jelenteni vagy elérni akarunk: az, a higgadt ész rostáján megszitálva nem bizonyul be a praxisban... Annyi bizonyos, hogy a TE-zés minden atyai tekintélyt elront... "Tiszteljed a te atyádat és anyádat, hogy jól legyen dolgod." Mely parancsokat a TE-zés feldúl, az illő szülei tisztelettel az meg nem férhetvén.*” Végül kifejti: „*A TE-zést ne tartsátok csekélységnek, ne csak valami adiaphorumnak [közömbösnek], melyet bevenni: vagy mellőzni, mindegy volna. Magatok fontok vagy örömkoszorút fejetekre, vagy fájdalomostort hátatokra a szerint, amint gyermekeiteket nevelitek.*”⁴

Egy emberöltő múlva más fájdmakról is beszélt a tegezést érintve a fenti lap 1887. június 5-én, amikor még névtelenül közölte az *Utazás ismeretlen állomás felé* című visszaemlékezést. Ebben Barsi József⁵ *Az olmützi várfogságban* fejezetében valósággal fellelkesül. „*De már ideje felhoznom egyet-mást abból, amit a szebb emlékeink címére méltónak tartok. Első helyen áll azok közt mindenesetre a visszaemlékezés arra az illedelmes, bizalmas, mondhatom testvéri érzületre, mellyel egymással társalogtunk... Ez abban is nyilvánult, hogy a tegezés általánossá vált minden állás-, rang- és korkülönbség nélkül. A katonatisztek közt ez különben régi szokás, különösen az egy rangúak közt, de itt mindnyájan az "államfogoly" címe alatt egyenlőknek tekintettük egymást, és szorosán véve egy magasabb hitben és reményben osztozkodván, önként buzduult fel bennünk a testvéri szeretet jótékony lángja is!*”⁶

Az ember azt hinné, hogy ez a közös munka terén is így lehetett. Éppen a Vasárnapi Ujság 1857. február 8-i és következő számában áll előttünk a mulatságos ellenpélda. A Jókainál szűk két évvel idősebb szerkesztő így szól az álnéven író szerzőhöz: „Édes öcsém, Kakas Márton, nem addig van az, hogy te itt ingyen egyed a kenyeret, hanem eredj, láss valami dolog után... máig sem tudom, hogy meg akart-e velük dicsérni...”⁷ Megírta beszámolóját, de egy hét múlva, a *Kakas Márton imitt amottban* megcsillagozta a „Tisztelt szerkesztő úr!” megszólítást és az oldal alján tudatta: „Csak maradjunk per kegyelmed, nem megy nekem az a tegezés. K. M.”⁸ Jókai Mór tehát saját írását látta el jegyzettel – Pákh Albertnek⁹ üzenve a nyilvánosság előtt meg nem valósult kölcsönös tegeződésükről.

Kikacsintás külföldre

A 19. század második felétől számos példát hoznak arra is, miként áll a tegezés ügye külhonban. A *Habsburgok udvara másfél századdal ezelőtt* című cikk 1892-ben felidézi a spanyol etikettet. „III. Károlynak minden igyekezete mellett sem sikerült hű Loseda nevű főkamrásának a kevély grandok "tegezését" megszereznie. Hányan koldultak teljes életökben egy ily "te" szócskát, melyért, mint a rangegyenlőség elismerése jeléért, vértókat adták volna és mégsem tudtak soha egy hideg excellenciás címnél egyebet kivívni.”¹⁰

Egykorú eset IX. Lajos hesseni örgrófé, aki 1741-től 33 évig élt nejével. „Még a házasság második évében is hiába ajánlja váltig az örgróf az etikett szigorú légkörében növekedett hitvestársának a bizalmas tegezést. A férje származására és erényeire büszke, okos és gyöngéd nőnek, bár hálásan fogadja férje leereszkedésének e jelét, szerénysége tiltja élni az engedelemmel, s ha játszi kedveskedéssel itt-ott megcsendül is leveleiben a férj által óhajtott pajtáskodó hang, a következő mondatban már megint a feszes, tiszteletteljes "Ön"-re téved ajka” – írja a Vasárnapi Ujság 1901. február 10-én.¹¹

A kor kedvelt és ismert drámájában, Ibsen 1879-ben írt Nórájában, melyet 130 év alatt ötször fordítottak le magyarra, kulcsjelenetben bukkan elő a tegezés – itt Reviczky Gyula 1892-es átültetésében: „*Helmer*. [...] Van még egy körülmény, mely Günthert a banknál – amíg én vagyok az igazgató, lehetetlenné teszi. [...] Mint hallom használható ember. De nekem ifjúkori ismerősöm. Egyike ő amaz elhamarkodott ismeretségeknek, melyek az embert oly gyakran hozzák zavarba a későbbi életben. – Sőt nyíltan kimondva: tegeződünk... S ezt az a tapintatlan ember éppen nem titkolja mások jelenlétében. Ellenkezőleg, – azt hiszi, hogy ez őt pajtáskodó hangra jogosítja fel velem szemben, s így lépten-nyomon kívágja a "te" megszólítást. "Te Helmer, te!" Biztosítlak, hogy ez nagyon kínosan érint. Túrhetetlenné teszi állásomat a banknál. Nóra. Ezt te nem mondod komolyan, Róbert. [...] Mert ezek csak kicsinyes tekintetek [szempontok]. [...] *Helmer*. Mindegy! Indító okaimat kicsinyeseknek mondod, akkor nekem is annak kell lennem, kicsinyes. No, igen... Nos, ennek csakugyan véget kell vetni.”¹²

Az ideiglenes tegeződőktől a tragikus magázásig

Más tegezést az idő mos el. „A képviselők címei a következők: *Te a buffetben [büfében], tisztelt előttem szóló a [képviselő]házban, bátyám a klubban, tisztelt honatyám, ha valami kollektára [gyűjtőívre] kell aláírni. Ha pedig a miniszterelnökhöz híják ebédre, a meghívón nagyságos úr a címe*” – mesélte Jókai Az Üstökös 1871. július 29-i számában,¹³ ám 1865. december 30-án a tegezés elmúlásáról is szólt. „Szokásnak tartatik, hogy az

Töttös Gábor: Tegezéstörténeti tallózás

országgyűlés tagjai egymás között pertu legyenek. (Ez természetesen csak a feloszlásig observáltatik [tartják meg], azután megint ki per "kend", ki per "excellenciád".)"¹⁴

Az író napilapja, A Hon 1871-ben előbb azt adta hírül, hogy a fővárosban a péklegények sztrájkba léptek, hétpontos követésük közül a negyedik „a tegezés megszüntetése”. Az újság 1872. október 8-án tudósított Erdélyből. „Szebenben a pékmesterek régi szokása szerint tegezik legényeiket; a péklegények társulata azonban panaszt emelt a céhnél, s azt követelte, hogy a mesterek "ön"-nek szólítsák őket, mivel a katonaságnál is magázzák felsőbbjeik alattvalóikat... Az ügy végre a rendőrség elé került. [...] A céh pedig azért maradt határozata mellett, mivel tudósítása volt Pestről, hogy ott is tegezik a péklegényeket, s amíg ez Pesten tart, Szebenben sem tágítanak... Azonban a péklegények sem maradtak magukhoz következtelenek, s a dolog vége az lett, hogy a pékmesterek se nem tegezhetik, se nem magázhatják legényeiket, mert ezek felmondták a munkát.”¹⁵

Ki hinné ezek után, hogy 11 év múlva éppen a tegezés elmaradása miatt vesz szomorú fordulatot – az 1883. június 19-én kezdődött tiszzaeszlári per, amelyben a zsidókat azzal vádolták (a betanított fiú, Scharf Móric segítségével), hogy megölték Solymosi Esztert. „A második tárgyalási napon a következő párbeszéd fejtett ki apa és fiú között: Scharf József (az apa): Érdemlem én tőled, hogy úgy beszélsz rólam. Hát nem fogod sajnálni, ha engem itten felakasztanak? [...] Scharf Móric: Én nem tehetek róla. (Majd ismét kérdik a fiút, miért nem szólt a dolgról már előbb?) Móric: Én azért nem szóltam, mert félttem; azt mondták nem szabad. Friedmann (védő): Miért féltél, hiszen apád nem tett semmit? Móric: Anyám azt mondta, ne szóljak semmit se. Sch. József: Hanem a kést szabad volt anyádhoz löknöd, úgy-e? Móric: Azért kikaptam magától. Sch. József: Hát én csak "maga" vagyok te neked? Móric: Ha nem akarja, hogy "maga", hát azt mondom: méltóságos úr.”¹⁶ Az egyik leírás szerint Scharf József ekkor megszagatta ruháját, és kijelentette: „Nincs már nekem fiam”, ugyanis az izraeliták között az apa és fiú kölcsönös tegeződése a szokás.

Az sem kevésbé tragikus, amikor Kosztolányi Dezső *Édes Anna* című regényében az egyik cselédlányról mesélnek. „Tatár odaintett feleségének: – A macskát. – Ja – szólt Tatárné –, a macska. Mikor beszélgettél, volt egy kéthónapos cicánk, az Ilonka cicája, a Cirmos. Ekkora, mint az öklöm. Reggel hallom, hogy a Bözsi tejet ad neki és hívogatja: "Jöjjön, kérem, Cirmos, itt a reggelije.”¹⁷ Magázta a macskát. Sokáig nem is merte tegezni.”

Máskor meg éppen a tegezésben nincs köszönet. Márai Sándor *Hallgatni akartam* című könyvében emlékezik a müncheni döntéssel visszacsatolt Felvidékről. „Visszatért a szigorúan úr – cseléd társadalomra tagolt Magyarország ellenszenves hangja, a hajbókolós köszönetés divatja, a kérlek alássan és az alázatos tisztelettel udvariaskodó magyar társadalmi divat. Az egy osztályból valóak tüntető egymást tegezése, akkor is tegeződtek, ha vadidegenek voltak ezek az emberek, s ez a tegezés mindig sértő is volt azok számára, akit nem tegeztek, mert kimutatta, hogy akit magáznak, nem tartozik az atyafiságos úri osztályhoz, tehát nem úriember.”¹⁸

Másnak viszont – Az Üstökös 1884. július 13-i rajza szerint – rövid idejű tegezés jelentett élményt... „Ismered? Hogyne, egy kis ideig per-tu is voltam vele” – évődik az aláírás, de a kép címe: *Ismeri*, ma már kevesek számára pikáns. Pedig ha a *Bibliát* fellapozzák, Mózes könyvéből megtudhatnák, mi az igazi értelme a férfi – nő viszonyban az ismer szónak...

Ismeri.

— Ismered ?

— Hogyne ? Egy^{ik}kis ideig per-tu is voltam vele.

Forrás: Üstökös, 27. évf. 28. sz. 4. (1884. júl. 13.)

Epilógus – avagy egy nevezetes magázás

A tegezés – magázás történetének fennmaradt egy részben mulatságos, részben félelmetes pillanata. A kettőt együtt érte meg Bogár István (1923–1990) sárpilisi kántortanító, népdal-, néptánc- és néprajzitárgy-gyűjtő. Ő volt az országos versenyt nyert Sárpilisi Népi Együttes alapítója és vezetője. Mint legkiválóbbak meghívást kaptak a fényes tekintetű bölcs vezér 60. születésnapjára rendezett gálára, ahol majd az üde népi színfoltot képviselik. Kellő éberség

és motozás után – mit bajmolódhattak a sok szoknyával! – Rákosi Mátyásra nézve önfeledten rákezdtek: „Ögye mög a fene magát, / ameddig éri a kabát, / ne úgy ögye, mint a hajmát, / reszelje mög, mint a tormát. // Üssön mög babám a ménkű, / akkora, mint egy malomkű, / halálotat nem kívánom, / de ha möghösz, azt se bánom.”¹⁹

Az ávosokban szinte meghűlt a vér, ha ezt a pártfőtitkár észreveszi, őket meg az együtttest is legkevesebb, hogy internálják. De a vezér csak mosolygott...

JEGYZETEK

¹ Megjelent: *Népszava online*, 2023. máj. 14.

https://nepszava.hu/3194015_tegezestorteneti-tallozas (Letöltés: 2023.dec. 31.)

² Edvi Illés Pál (1793-1871): evangélikus lelkész, az MTA levelező tagja, költő. Több kiadást is megért népiskoláknak szánt tankönyve: *Első oktatásra szolgáló kézikönyv. A' legszükségesebb tudományok öszvesége vallási különbség nélkül minden tanítók' 's tanuló' számára készült, 's a' Magyar Tudós Társaság által elsőrendű Marczibányi Lajos-jutalommal koszoruzott pályamunka*. Buda, 1837; 2. jav. és bőv. kiad. 1838; 3. kiad. 1840-41.

³ EDVI ILLÉS Pál (1854): A kölcsönös TE-zésről szülék és gyermekek között. *Vasárnapi Ujság*, 1. évf. 34. sz. 290-293. (Pest, okt. 22.)

⁴ Uo. 292. (Kiemelés az eredeti szövegben.)

⁵ Barsi József (1810-1893): publicista, író, az MTA levelező tagja.

⁶ Utazás az ismeretlen állomás felé. III. rész: Az olmtüzi várfogságban. *Vasárnapi Ujság*, 34. évf. 44. sz. 726. (1887. okt. 30.)

⁷ KAKAS Márton (1857a): Kakas Márton a műtárlatban. *Vasárnapi Ujság*, 4. évf. 5. sz. 43. (febr. 1.) (Kiemelés a szerzőtől: T. G.)

⁸ KAKAS Márton (1857b): Kakas Márton imitt amott. *Vasárnapi Ujság*, 4. évf. 7. sz. 58. (febr. 15.) (Kiemelés az eredeti szövegben.)

⁹ Pákh Albert (1823-1867): ügyvéd, az MTA levelező tagja, a *Vasárnapi Ujság* alapítója és szerkesztője.

¹⁰ A Habsburgok udvara másfél századdal ezelőtt. *Vasárnapi Ujság*, 39. évf. 25. sz. 436. (1892. jún. 19.)

¹¹ Fejedelmi házasságok. *Vasárnapi Ujság*, 48. évf. 6. sz. 83. (1901. febr. 10.)

¹² IBSEN, Henrik (1892): Nóra. Színmű három felvonásban. Ford. Reviczky Gyula. Gross testvérek, Győr: <https://mek.oszk.hu/20400/20441/20441.htm> (Letöltés: 2023. dec. 13.)

¹³ JÓKAI Mór (1871): Milyen democraták vagyunk mi? Fördői prédikáció. *Üstökös*, 14. évf. 31. sz. 363. (júl. 29.) (Kiemelések az eredeti szövegben.)

¹⁴ Deák Ferenc adomák. *Üstökös*, 8. évf. 52. sz. 427. (1865. dec. 30.)

¹⁵ Te és ön. *A Hon*, 10. évf. 232. sz. 3. (1872. okt. 8.)

¹⁶ A tisztaeszlári bünpör. *Vasárnapi Ujság* 30. évf. 25. sz. 407. (1883. jún. 24.)

¹⁷ KOSZTOLÁNYI Dezső: Édes Anna:

<https://mek.oszk.hu/04700/04772/04772.htm> (Letöltés: 2023. dec. 13.)

¹⁸ Idézi: DOMSCHITZ Mátyás (2013):

https://hetedikvilag.blog.hu/2013/06/23/az_uri_magyarorszag_hangja. *Hetedik világ*, jún. 13.

Szintén idézi: HASZÁN Zoltán (2018):

<https://444.hu/2018/11/11/visszatertek-a-kisertetek-a-magyar-felmult-megdobbento-elevenen-maradt-arnyai> **!!444!!!** nov. 11. (Letöltések: 2013. dec. 17.)

¹⁹ Szájhagyomány alapján: TÖTTÖS Gábor (2008): *Szekszárd – Mesélő útikönyv*. Páskum Nyomda, Szekszárd, 160. Ezt hitelesíti GUTAI István: Vércsík (Bordás István, 1943. Sárpilis) *Hitel*, 31. évf. 5. sz. (2018. máj.) 40. Itt az életrajz érintettjének maga Bogár István meséli el az esetet.